

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
про дисертаційну роботу Васильєвої Світлани Олександрівни
«Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній
теорії та практиці (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)», що подана
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність проблеми, що обрана С.О. Васильєвою для історико-педагогічного дослідження, детермінована значним зростанням соціокультурної ролі вчителя, оскільки він є гарантом майбутнього держави, готує нові покоління до виконання соціальних обов'язків, формує культуру молоді. Вибір напряму наукового пошуку аргументується тим, що в останні десятиліття в Україні значно погіршилося ресурсне забезпечення системи освіти зі сторони держави, змінився принцип і порядок фінансування на всіх рівнях, зменшилася державна підтримка освітніх установ і в плані захищеності вчительського корпусу, докорінно змінився соціальний контекст розвитку освіти, її системної взаємодії з соціумом. Унаслідок цього спостерігається значне зниження статусу освіти в цілому і педагогічної професії зокрема.

Проведений С.О. Васильєвою ґрунтовний діалектичний аналіз наукових праць, що присвячені вивченню проблеми статусу вчителя, а також наведені результати моніторингового дослідження Міністерства освіти і науки України й Інституту інноваційних технологій (2011 р.) дають підстави для висновку, що професійний статус як педагогічний феномен є малодослідженим. При цьому залишаються невизначеними його сутність і структура, недостатньо вивченими є чинники, що впливають на професійний статус учителів, особливості формування їхніх професійно статусних позицій, бракує інформації про формування професійного статусу вчителя в історичному аспекті. З огляду на це професійний статус визначається С.О. Васильєвою як педагогічне явище, яке вимагає вивчення та належного

обґрунтування на теоретико-методологічному, методичному і практичному рівнях, а також дослідження його генезису в історичній ретроспективі.

Уважаємо, що необхідність заповнення прогалин в історико-педагогічному знанні на основі визначеного теоретико-методологічного інструментарію зумовила проведення С.О. Васильєвою цілісного ретроспективного аналізу розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в період із другої половини ХХ до початку ХХІ століття. Це відповідає важливому соціальному замовленню, у якому знайшла відображення сучасна тенденція щодо відтоку значної й найбільш працездатної частини кадрів із системи освіти й науки в інші сфери діяльності, а також за межі країни, старіння педагогічного корпусу, зниження його освітнього й інтелектуального потенціалу.

Недостатнє висвітлення обраної проблеми в історії вітчизняної педагогічної думки, а також реальні потреби в розв'язанні наявних суперечностей (між підвищенням попиту суспільства на високопрофесійних учителів, здатних готувати інтелектуально, духовно, морально розвинутих громадян для розбудови української держави та низьким статусом учительської професії, який негативно позначається на якості освіти; між необхідністю неперервного підвищення рівня професійної компетентності й майстерності вчительства та недостатнім використанням у навчальних закладах можливостей для стимулювання вчителів до професійного самовдосконалення; між потребою використання прогресивних історико-педагогічних надбань щодо підвищення професійного статусу вчителя та відсутністю неупередженого їх вивчення й узагальнення; між об'єктивною потребою підвищення професіоналізму вчительських кадрів та відсутністю в Україні державної програми підвищення професійного статусу вчителя) ускладнюються тим, що поза увагою науковців залишаються питання зміни ставлення держави й соціуму до професії вчителя, забезпечення глибокої мотивації педагогічних кадрів до професійного зростання, що в перспективі сприятиме підвищенню професійного статусу вчителя.

Адекватному розумінню С.О. Васильєвою проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці у визначених хронологічних межах сприяло наукове обґрунтування й усебічне вивчення теоретичних положень і досвіду розв'язання окресленої проблеми в історичній ретроспективі, їх аналіз, порівняння й узагальнення, що вможливило виявлення об'єктивних і закономірних зв'язків явищ і процесів у сфері вищої педагогічної освіти, сприяє її збагаченню важливими знаннями в умовах реформаційних змін.

У зв'язку з актуальністю обраної проблеми, а також відповідно до об'єкта і предмета дослідження досить коректно сформульована мета дисертаційної роботи, яка полягає в систематизації теоретичних питань й узагальненні досвіду з розвитку професійного статусу вчителя, що накопичений у системі вітчизняної середньої та вищої педагогічної освіти в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., для творчого використання прогресивних здобутків у сучасній практиці підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів, а отже відображає прогнозований результат. Поставлена мета узгоджується з іншими елементами концептуального апарату, які сформульовані чітко, коректно, логічно, адекватно до змісту дисертації.

Сформульовані С.О. Васильєвою історико-діагностичні завдання передбачають: розкриття сутності і структури професійного статусу вчителя; обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження проблеми розвитку професійного статусу вчителя; виявлення витоків ідеї розвитку професійного статусу вчителя; визначення внеску вітчизняних учених другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. у розроблення питань розвитку професійного статусу вчителя; наукове обґрунтування етапів і характеристику в динаміці особливостей розвитку професійного статусу вчителя в Україні в досліджуваний період; окреслення напрямів використання цінних надбань минулого щодо розв'язання проблеми розвитку педагогічного статусу вчителя в практиці загальноосвітніх закладів, у системі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі;

виявлення прогностичних тенденцій розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ столітті.

Стратегія дослідження С.О. Васильєвою проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в обраних хронологічних межах визначена методологією філософського, загальнонаукового і конкретно-наукового рівнів. Крім того, урахування принципів історико-педагогічного підходу сприяло об'єктивному розгляду і співставленню різних позицій науковців щодо розроблення проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в досліджуваній період. У зв'язку з цим наголосимо, що С.О. Васильєва досить відповідально поставилася до реалізації принципу історизму та дотримання його основних вимог, що дозволило їй установити тимчасову послідовність етапів розвитку окресленої проблеми, виявити специфіку кожного з цих етапів, розкрити своєрідність виявлених внутрішніх тенденцій, зв'язків об'єкта вивчення з іншими об'єктами. Принцип історизму сприяв також дослідженню педагогічних ідей, концепцій, теорій, категоріального апарату обраної проблеми, тому С.О. Васильєва аналізує їх не у статичності, а в динаміці з урахуванням еволюції, у процесі їх генезису, реорганізаційних змін, удосконалення.

Як педагог-дослідник С.О. Васильєва розкриває явища, факти конкретно-історичної дійсності, характеризує їх з урахуванням системи понять і термінів, які відображують специфіку реалізації провідних педагогічних ідей вітчизняних і зарубіжних учених у межах обраного хронологічного періоду. На нашу думку, це зроблено досить вдало, про що свідчать зроблені за результатами наукового пошуку висновки й узагальнення.

Не викликає заперечень наукова новизна проведеного С.О. Васильєвою історико-педагогічного дослідження, результатом якого стали:

1) *на рівні перетворення* – уперше: із сучасних методологічних позицій здійснено цілісний ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ –

початку ХХІ ст.; визначено і схарактеризовано внесок провідних вітчизняних учених другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розроблення теоретичних засад забезпечення професійного статусу вчителя, що полягає у виявленні та обґрунтуванні значення досліджуваного феномена, характеристики принципів, форм і методів його реалізації в практиці освітніх закладів; в аналізі позитивних здобутків та недоліків організації підготовки педагогічних кадрів і підвищення їх кваліфікації, співвідношення розвитку професійного розвитку вчителя з загальними тенденціями змін у суспільному житті, соціокультурному й освітньому розвитку держави; відтворено генезис ідеї розвитку професійного статусу вчителя з урахуванням обраних критеріїв в Україні у визначених хронологічних межах: I етап (1950 р. – перша половина 60-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя; II етап (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етап сталого підвищення професійного статусу вчителя; III етап (1992 р. – початок ХХІ ст.) – етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя; визначено напрями використання цінних надбань попередніх часів щодо розвитку професійного статусу вчителя у практиці загальноосвітніх закладів та системі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі та окреслено прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ ст. (модернізація системи підготовки й перепідготовки вчительських кадрів; оптимізація науково-методичної роботи в освітніх закладах; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя на підставі підвищення його соціального статусу, удосконалення системи стимулів для вмотивованості педагога до професійного зростання);

2) *на рівні конкретизації* – уточнено сутність поняття «професійний статус учителя» з погляду його складників (професіоналізму, авторитету, репутації, іміджу); зовнішні та внутрішні групи чинників, які впливають на розвиток професійного статусу вчителя; обґрунтовано притаманну

конкретно-історичному періоду систему пріоритетних традиційних і специфічних професійних та особистісних якостей учителя, що формують його професійний статус;

3) на рівні доповнення – подальшого розвитку набули уявлення щодо соціально-політичних та організаційно-педагогічних передумов розв'язання проблеми розвитку професійний статусу вчителя, а також форм, методів, засобів формування й розвитку професійного статусу вчителів в освітніх закладах України на різних етапах досліджуваного періоду.

Не викликає сумніву, що одержаний С.О. Васильєвою науковий результат суттєво доповнює відомі положення теорії та практики розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній думці досліджуваного періоду, відкриваючи нові, не відомі раніше грані досліджуваної проблеми. Крім того, отриманий дисертанткою новий науковий результат дозволяє розвинути і поширити найбільш цінні здобутки рольової й статусної теорії особистості, здійснити кореляційний аналіз базових понять «професіоналізм», «статус», «імідж», «репутація», «авторитет» і дійти до висновку, що чинники становлення й розвитку професійного статусу вчителя доцільно поділити на зовнішні та внутрішні, розглянути їх на макрорівні, макрорівні та на рівні професійної Я-концепції.

Достовірність і обґрунтованість одержаних С.О. Васильєвою результатів і висновків забезпечується вибором адекватної методологічної і теоретичної основи дисертації, визначенням комплексу загальнонаукових методів, що властиві історико-педагогічному дослідженню (історико-структурний, історико-генетичний, історико-діахронний, історико-порівняльний, ретро-праксиметричний, персоналістично-біографічний, історико-актуалізаційний), а також конкретно-пошукових і емпіричних методів відповідно до поставлених завдань і логіки наукового пошуку. Виправданим вважаємо використання С.О. Васильєвою в ході наукового пошуку системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, персоналістично-біографічного, феноменологічного,

антропоцентричного, компетентісного, деонтологічного та акмеологічного підходів, що дало можливість різноаспектно розглянути розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в період із другої половини ХХ до початку ХХІ століття.

Перевагами поданого дослідження слід уважати:

1) опрацьований значний масив науково-педагогічних джерел (1021 найменування), з яких 135 становлять архівні документи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Харківської області, Центрального Державного архіву Львівської області, а також науково-педагогічні матеріали фондів Центральної науково-довідкової бібліотеки ЦДІА України м. Києва, Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, Київської науково-педагогічної бібліотеки ім. В.О. Сухомлинського, Державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, Центральної бібліотеки Харківського національного університету імені В. Каразіна, електронних педагогічних бібліотек, де презентовано розвідки вітчизняних науковців, творчий досвід учителів-практиків, публіцистичні нариси, роздуми громадських і політичних діячів досліджуваного періоду;

2) виокремлення системи вимог до вчителя (соціальних, національних, педагогічних, особистісних), які визначають ефективність його професійної діяльності в освітньому просторі навчального закладу, місце в соціумі;

3) установлення прогностичних тенденцій розвитку феномену професійного статусу вчителя в Україні на початку нового тисячоліття, а саме: посилення праксеологічної спрямованості процесу професійної підготовки студентів педагогічних вишів; модернізація змісту неперервної освіти вчителів і запровадження альтернативних форм підвищення їхньої кваліфікації; удосконалення методичного супроводу професійної діяльності та створення умов для самоосвіти вчителя; оптимізація роботи методичної служби освітніх закладів; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя шляхом

підвищення його соціального статусу; інформування батьків, громадськості про професійні успіхи вчителів, пропагування професійних досягнень учителів у соціально-громадських і соціокультурних осередках навчальних закладів; удосконалення системи стимулів для мотивування педагога до професійного зростання;

4) окреслення соціального, національного, професійно-компетентнісного, організаційно-управлінського, особистісного і науково-педагогічного напрямів використання цінних надбань минулого з розвитку професійного статусу вчителя у практиці загальноосвітніх закладів, системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі;

5) високий ступінь узагальнення отриманих результатів і висновків, прогнозування тенденцій подальшого розв'язання важливої для сучасної педагогічної практики проблеми з урахуванням набутого історичного досвіду.

Привертає увагу висновок С.О. Васильєвої про те, що протягом століть професійний статус учителя розглядався залежно від соціальної ролі вчителя, яка зумовлюється освітніми стратегіями й пріоритетними напрямками розвитку суспільства, і визначався, передусім, такими параметрами, як знання предмета, грамотність, соціально-професійна позиція, моральність, патріотизм. Дослідницею, на наш погляд, створено вичерпне уявлення про те, що на розвиток професійного статусу вчителя в історії вітчизняної педагогічної теорії та практики мала вирішальний вплив низка чинників, як-от: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої та вищої педагогічної освіти; престижність педагогічної професії й авторитет учителя в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з учителями в освітніх закладах; система професійної підготовки вчителя та підвищення його кваліфікації. Це дозволило С.О. Васильєвій спрогнозувати перспективи подальшого розроблення досліджуваної проблеми, серед яких зазначено: наукове обґрунтування критеріїв оцінювання рівня професійного статусу вчителя; розроблення діагностичних методик і процедур визначення

рівня професійного статусу вчителя з метою безперервного коригування змісту, форм і методів організації науково-методичної роботи у школі, системі підготовки і перепідготовки вчителів; вивчення специфіки розв'язання проблеми професійного статусу вчителя за кордоном.

Зазначимо, що дослідження С.О. Васильєвої виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах» (РК № 1-200199004104).

Основні результати дисертації повністю викладені в 47 наукових працях (із них 42 одноосібних), серед яких: 2 монографії; 1 навчальний посібник (у співавторстві); 16 статей у провідних наукових фахових, 8 статей у міжнародних періодичних виданнях; 5 статей у інших виданнях; 15 тез у збірниках матеріалів конференцій. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційної роботи.

Разом із позитивною оцінкою змісту дисертації, рівня її виконання, вважаємо за необхідне надати такі зауваження і побажання:

1. Дисертаційна робота виграла б, якби дослідниця проаналізувала за визначеними етапами зміну професійних цінностей учителів, адже цінності як складник психологічної структури особистості значно впливають на професійний саморозвиток і самореалізацію вчителя, а отже, і на розвиток його професійного статусу.

2. Характеризуючи перший із визначених етапів розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України (1950-ті рр. – початок ХХІ ст.), дисертантка вказує, що в цей час було проведено перші дослідження, які висвітлювали окремі проблеми розвитку професіоналізму педагогічних кадрів: М. Бойко, А. Бондар, О. Волковський, Ф. Гоноболін, К. Золотар, Г. Катренко, Н. Кузьміна, С. Полгородник, В. Рогожкін, М. Сорокін та інші). У цих студіях, зазначає С.О. Васильєва, розглядалися

питання вдосконалення підготовки вчителів для середньої школи у світлі нових викликів та організації внутрішньошкільного управління (у тому числі, навчально-методичною роботою), розвитку педагогічних здібностей, уперше висунуто ідею неперервності підвищення кваліфікації вчителів (С. Чернів). Доцільно було більш докладно розкрити ідеї вчених, що суттєво вплинули на розвиток досліджуваного феномену на цьому етапі.

3. На наш погляд, більше уваги варто було приділити особливостям методичної роботи різних типів навчальних закладів щодо розвитку професійного статусу вчителя на третьому з визначених етапів генезису досліджуваного феномену.

4. Ми погоджуємося з тим, що на розвиток професійного статусу вчителя в історії вітчизняної педагогічної теорії та практики мала вирішальний вплив система підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У зв'язку з цим доцільним міг бути аналіз навчальних планів і навчальних програм, за якими працювали в системі підвищення педагогічних кадрів за визначеними етапами.

5. За результатами проведеного історико-педагогічного дослідження автору варто розробити методичні рекомендації з розвитку професійного статусу вчителів у сучасних умовах.

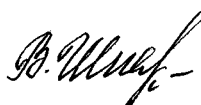
Однак, висловлені зауваження не знижують наукової цінності проведеного С.О. Васильєвою дослідження, яке підтверджує наукову зрілість і професійну компетентність дисертантки, а отримані нею нові наукові результати мають вагомое теоретичне і прикладне значення для розвитку загальної педагогіки та історії педагогіки.

Отже, дисертаційна робота на тему «Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)» є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за

№ 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), і дає підстави для присудження Васильєвій Світлані Олександрівні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Шпак В.П.

Підпис проф. Шпак В.П. засвідчую

Проректор з наукової, інноваційної
та міжнародної діяльності

проф. Корновенко С. В.